

Toplumcu Gerçekçilik ve Kemal Tahir Romanından Toplum Okumak

Socialist Realism and Reading Society in Kemal Tahir's Novel

Öznur Yılmaz Altun*

Öz

Edebiyat, gerçekçi olsun ya da olmasın, toplumsal bir faaliyettir. Edebiyat, toplumun içinden doğar ve bizatihi toplumun içinde yaşar. Edebiyatın varoluş koşullarının kendisi sosyolojik bir ilginin odağıyken, bir olgu olarak edebiyat da aynı şekilde bu ilginin bir başka odağıdır. Bu çalışmada edebiyatın, sosyo-kültürel rolü üzerinden değil, aksine toplumsal ilişkilerin doğrudan bir yansıması olarak değerlendirilebileceği üzerinde durulmuştur. Bir edebiyat türü olarak roman ele alınırken, bir edebi akım olan toplumcu gerçekçiliğin sosyolojik olarak önemli bir veri kaynağı olduğu vurgulanmıştır. Toplumcu gerçekçi edebiyatın ortaya çıkışı ve Türkiye serüveni izlenirken, Türkiye'deki en önemli temsilcilerinden olan Kemal Tahir merkeze alınmıştır. Kemal Tahir romanlarından Sağırdere, Bozkırdaki Çekirdek, Büyük Mal bu çalışmada ele alınacak eserlerdir.

Anahtar Kelimeler: Toplumcu gerçekçilik, Kemal Tahir, edebiyat sosyolojisi.

---

* Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, doktora öğrencisi oznurylimaz@gmail.com

Bu makale iThenticate sistemi tarafından taranmıştır.

Makale Gönderim Tarihi: 29 Eylül 2021

Abstract

Literature is a social activity, whether realistic or not. Literature is born from within society and lives within society itself. While the conditions of existence of literature itself are the focus of sociological interest, literature as a phenomenon is also another focus of this interest. In this study, it is emphasized that literature can be evaluated not as a socio-cultural role but as a direct reflection of social relations. While the novel is considered as a literary genre, it is emphasized that social realism, which is a literary movement, is a sociologically important source of data. While the emergence of socialist realist literature and follow the adventure of Turkey, Kemal Tahir has been investigated in the center of one of the most important representatives in Turkey. Kemal Tahir novels *Sağırdere*, *Bozkırdaki Çekirdek*, *Büyük Mal* are the works that will be discussed in this study.

Key words: Socialist realism, Kemal Tahir, sociology of literature.

Giriş

Kemal Tahir, imparatorluğun son yıllarında dünyaya gelmiş, gençliğinde Cumhuriyet'in kuruluşuna tanıklık etmiş ve yaşamı boyunca toplumsal olaylara doğrudan bağ kurmuş bir romancıdır. Toplumsal olaylarla kurduğu bağ öylesine güçlüdür ki, bu bağ onun romanlarını bugün neredeyse birer tarihsel kaynak haline getirmiştir. Kemal Tahir'in edebiyatını anlamak ve yorumlamak için, onun toplumsal olaylarla kurduğu ilişkinin ve toplumsal yapıya merakının kaynağına inmek gerekmektedir.

Kemal Tahir, sosyalist fikirler ile gençliğinde tanışmıştır. Sol-sosyalist birçok aydın ile bir araya geldiği birtakım dergilerde sekreterlikle başlayan serüven, Tan'da yazı işleri müdürlüğüne ve sonunda romancılığa evrilir. Hayatı boyunca sosyalist fikirlerinden vazgeçmez. İdeolojik yöneliminden dolayı kişisel hayatında önemli zorluklarla karşılaşır, ancak cezaevinde geçirdiği yıllar bile, onu edebiyattan koparamamıştır.

Sosyalist bir yaklaşıma sahip olan Kemal Tahir, Osmanlı'dan hareketle, toplumsal yapıyı incelemiş ve Anadolu'da görülen bu özgün modelin Batı'dan farklarının altını çizmiştir. Ona göre Osmanlı, Batı tipi feodalizm özellikleri göstermez, Osmanlı için yapı tartışmaları standart Batılı kategorilerle değerlendirilemez. "ATÜT kendi özelliklerimizi yapımızı, kimliğimizi, -vb. tanıma-mıza yardımcı olduğu ölçüde Kemal Tahir için ilgi çekici olmuştur. Ve ATÜT, her şeyden önce Doğu toplumlarının Batı dışında tanımlanabileceklerini ve Doğu toplumlarının ayrı toplum kategorileri olarak ele alınabileceğini bize göstermiştir" (Sezer, 1989: 22-23).

Kemal Tahir'in iki toplum tipi arasında bir pozisyon almasının ideolojik tartışmalarda taraf olmasıyla doğrudan ilişkisi vardır. Osmanlı'nın feodal mi yoksa Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) mı olduğu sorusu üzerine dönemin aydınlarınca yapılan tartışmalar, aralarında derin farklılaşmaların yaşandığı saflaşmalara sahne olmuştur. Kemal Tahir'i "...Ortodoks Marksistlerden ve sol-Kemalistlerden ayıran esas nokta, Türkiye'de Batı'dan farklı oluşabilecek herhangi siyasal- ekonomik ve sosyal hareketin geç-

mişte olduğu gibi gelecekte de devletten ayrı düşünülemediği üzerinde durmuş olmasıdır” (Gümüş, 2020: 91).

Kemal Tahir feodalizm / ATÜT tartışmalarında, bu kavramları tek tek ele alarak değerlendirir. Ona göre Osmanlı'nın toprak yapısının feodalizm ile benzerliği yoktur; feodalizmdeki özel mülkiyet, Osmanlı'da görülmez. Bunun nedenlerini de inceleyen Kemal Tahir'in yaklaşımından hareketle, feodalizmin Türk toplumu için yaşanmış bir dönem olamayacağını vurguladığı görülür. Baykan Sezer de benzer şekilde feodalizm denilen biçimin, Türk toplumunu açıklamada geçersiz olduğunu düşünür. Ona göre feodalizm “belli koşullar altında, belli dönemde, belli bir coğrafyada” yaşanmıştır. ATÜT konusunda ise Kemal Tahir'in yaklaşımı bir süreç içinde gelişir. Marksizmin Batı dışı toplumlar için ileri sürdüğü Asya tipi üretim tarzı modelinin Türk toplumu için geçerliliği dönemin kamplarından birinin tezidir. Kemal Tahir'in yaklaşımında, Asyatik üretim modeliyle ilgili en önemli sorun, bu açıklamanın da toplumları Batılı bir tarihsellik içinde açıklamaya çalışmasıdır. Baykan Sezer, ATÜT tezinin sorunlarını inceler. Ona göre, Batı merkeziliğinin reddini takiben Doğu toplumlarının birbirinden farkı ortaya çıkacaktır (Sezer, 2006). Kemal Tahir ve onunla benzer düşüncelere sahip aydınlar tarafından, Osmanlı'da, Batı tipi sınıfların görülmediği ortaya konur. Bunun en temel nedeni olarak da toprağın mülkiyetinin devlete ait oluşu gösterilmiştir:

“Kemal Tahir'e göreyse Türk sosyalizminin tarihsel kökeni toprakta devlet mülkiyetine dayanan Osmanlı düzenidir. Osmanlı'da toprakta özel mülkiyet olmadığı için Türk toplumunda Batı tipi sınıflaşma yaşanmamış, bir mülkiyet bilinci gelişmemiştir. Devlet mücadele halindeki sınıflardan birinin aleti olmaktan ziyade, kendisini adaleti sağlamakla yükümlü kılmış, hem kendisine rakip bir güç odağı oluşmasına hem de halkın sömürülmesine izin vermemek için aşın zenginleşmeye engel olmuştur. Tüm bu sebeplerden dolayı Türkler kolektif mülkiyete dayanan sosyalizm fikrine yatkındır” (Ayas, 2010: 192-193).

Devlet, mülkün sahibi olarak, özel mülkiyetin önünün açılmasını ve lokal zenginlerin oluşmasını engellemiştir. Kemal Tahir, bu açıdan 20. Yüzyıl başında Anadolu'da gerçekleşen Batılılaşma

(modernleşme) hareketinin toplumun alt kesimlerince içselleşemeyeceğini öngörmüştür. Kurtuluş Kayal'ın belirttiği üzere Kemal Tahir, "Batının kalıplarının bizim meselelerimizi çözemediğini" ortaya koyar (2010: 27). Günün koşullarına ve toplumsal yapıya uygun olan rejimin sosyalizm olduğunu belirten Kemal Tahir, Türkiye'nin özgül koşullarından azade bir sosyalizmin mümkün olamayacağını da ekler. "Sosyalizmin hazır kalıplarını Türkiye'ye uygulamak yerine, Türk toplum gerçeğinden yola çıkarak sosyalizme yaklaşmıştır. Sosyalist teoriye katkısı burada ortaya çıkmaktadır" (Eğribel, 2010: 67).

"Kemal Tahir, Osmanlı toplumunun, Batı gelişme çizgisi dışında, hangi tarihsel ve toplumsal ilkelere göre işlediğini ortaya çıkarmaya çalışır. Doğu toplumlarının ve özellikle Osmanlı'nın tarih içinde oynadığı rolü, yüklendiği görevleri çözümleme çabasında olan Tahir, bu çabaları ile Marksist teoriye de önemli katkılarda bulunmuş ve ATÜT'ü yeniden yorumlamıştır ... Osmanlı bir Doğu devletidir ama klasik ATÜT yapısına sahip değildir. ... Kemal Tahir, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğuşunu, gelişmesini, uzun yıllar yaşamasını Asya Tipi Üretim sisteminin kendini yenileyebilme gücü ile açıklar. Kısaca Osmanlı; çağına göre halkçı, yabancı kurumları alma bakımından devletçi, Batı'ya göre laik ve ATÜT'e yakın bir sistem oluşturmuştur" (Kaçmazoğlu, 2012: 9/12-13).

Kemal Tahir'in işaret ettiği Doğulu ve Batılı toplumların birbirinden farkının yalnızca toprak yapısı olduğu söylenemez. Kemal Tahir, mülkiyet rejimlerinin dışında kültürel öğelerin de birbirinden farkını çeşitli araçlarla ifade eder. Örneğin Berna Moran, Kemal Tahir'in romanlarında, temelin üst yapıyı belirleyici etkisini öne çıkararak, Doğu ve Batı kültürlerinin farklı insan tipleri yarattığını belirtir:

"Kemal Tahir'e göre gerek feodalizm gerekse kapitalizm, Batı'ya özgü bir insan tipi yetiştirmiştir. Sınıf ayrımı ve çatışma üzerine kurulu bu düzen, insanlar arası ilişkilerin insancıl olmasına elverişli değildir. Bu nedenden ötürü Batı adamı sömürücüdür, kıyııcıdır, haristir ve bencildir. Buna karşılık aynı çağlarda, köylüsü özgür olan ve kimsenin toprağın gerçek sahibi olmadığı Osmanlı toplumu daha insancıl bir düzene sahiptir. Osmanlı adamı da

adil, hoşgörülü, alçakgönüllü, altruist ahlaklı bir adamdı. Kemal Tahir'in ideolojisine temel oluşturan, Batı ve Doğu toplumlarının farklı yapılaraya sahip olma olgusu ve bunların ortaya çıkardığı iki insan tipi, yazarın ısrarla vurgulamak istediği bir karşıtlıktır" (Moran, 2011: 224).

Kemal Tahir edebiyatını incelerken, ideolojisinden ve toplumsal yapıya dair ortaya attığı tezlerinden ayrı, kendinden menkul bir edebiyat anlayışından söz edilemeyeceği için bu tartışmalara geniş yer ayrılmıştır. Kemal Tahir romanının incelenmesinde ve anlaşılmasında, yola ışık tutacak olan edebiyat kuramlarından toplumcu gerçekçi edebiyatı tanımak gerekmektedir.

Marksist estetik iki ayrı eğilimde tasniflenebilir (Şan: 2004: 101-102): Bunların ilki Lenin'in öncülük ettiği, Plehanov, Jdanov gibi isimlerle birlikte anılan Partizan estetik olarak adlandırılabilir eğilimdir. Bu eğilimin en önemli özelliği Parti'nin doğrudan siyasetini estetiğin yorumlanışında devreye sokmaktadır. Partinin duruşu, belirleyici olandır. Bu çalışmada ele alınacak olan toplumcu gerçekçilik, bu eğilimin Sovyetler Birliği Komünist Partisi Parti Tüzüğü'ne dahil ettiği bir kavramsallaştırmadır. En nihayetinde, bu eğilimin estetik tartışması gelip şuraya dayanmaktadır: "Toplumsal/tarihsel durum, dışarda değil metindedir aslında: Sınıf bireylerinin birbirleriyle olan ilişkilerinde ve bireylerin işleyiş biçiminde açığa vurulur her şey" (Oktay, 1986: 15). İkinci eğilim ise, Engels'ten hareketle ortaya konan, Lukacs, Goldman gibi isimlerin estetik anlayışıdır. (Şan: 2004). Bu eğilimin gerçekliği kavrayışı, yoruma dayalıdır. Bu eğilime çalışmada yer verilmeyecek, bu nedenle de ayrıntılandırılmayacaktır.

Toplumcu Gerçekçilik

Toplumcu gerçekçilik, kendisinden önce gelen bir dizi akımın devamcısı durumundadır. Bu akımlardan bazıları şunlardır; Balzac, Flaubert gibi isimlerin öne çıktığı gerçekçilik akımı, Dickens'ın içinde olduğu eleştirel gerçekçilik, Zola ve Goncourt Kardeşler ile bilinen doğalcılık ve Jack London ile anılan modern gerçekçilik. Toplumcu gerçekçiliği adı geçen bu akımlardan ayıran en temel özelliği, ideolojik bir temele sahip olması ve amaçlı eserler yaratılmasına sebebiyet vermesidir (Özçelebi, 2008).

İdeolojik temel ifadesinin kaynağında terimin ortaya çıkış serüveni yatmaktadır. Başta Gorki olmak üzere, Jdanov'un ve Lunaçarski'nin katkılarıyla şekillenen bu görüş, 1934 yılında Sovyet Yazarları Birinci Kongresi'nde tartışılmış ve devletin resmi sanat görüşü olarak kabul edilmiştir. Tartışmaların odağında, Lenin'in devrimden çok önce, 1905'te, bir gazetede yazdığı "Parti Örgütü ve Parti Edebiyatı" isimli yazısı vardır. Lenin bu yazısında, edebiyatın sınıfa hizmet etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Marx ve Engels'ten hareketle, toplumsal dönüşümün önemli bir aracı olarak ele aldığı edebiyatı "parti edebiyatı" ve "burjuva edebiyatı" olarak ayırır. Burjuva edebiyatı olarak adlandırdığı eğilime kökten karşı çıkan Lenin, "parti edebiyatı"nın devrim sürecine hazırlık yapılırken, işçilerin bilinçlerine müdahale etme aracı olarak edebiyatın oldukça önemli bir rolü olduğunu belirtir (Kacıroğlu, 2016: 329).

Gorki, 1934'te Yazarlar Kongresi'nde tartışılacak olan "gerçekçilik" kavramını 1930 yılında bir gazetede yazdığı yazısında şöyle tanımlamıştır: "Gerçekçilik, bireyi iyice ihtiyarlamış olan dar görüşlülük ve bireycilikten sosyalizme varan yolda, gelişmesinin süreci içinde ele alırken onu yalnız bugünkü 'haliyle değil, yarın olması gerektiği ve olacağı biçimiyle de ele alırsa görevi yerine getirebilir" (akt. Oktay, 1986, 106). Kongrede tartışılıp, partinin resmi görüşü haline gelen bu gerçekçilik anlayışı, Tüzük'teki tanımla birebir uyumludur: "Tüzük'teki tanım şöyledir: 'Sosyalist gerçekçilik sanatçıdan, gerçekçiliğin devrimci gelişimi içinde, gerçek, somut, tarihsel betimini ister. Gerçekçiliğin sanat betimindeki gerçeklik ve somutluk, emekçilerin sosyalizm ilkeleriyle yeniden yaratılması ve amacı ile birleşmelidir'" (akt. Özçelebi, 2008: 1255).

Sovyet Yazarlar Kongresi'nin açılış konuşmasını yapan Jdanov, Sovyetler Birliği'nde yapılan edebiyat çalışmalarının en ileri çalışmaları olduğunu, bunun dışındaki her türden eserin kapitalizmin müdahalesine açık yoz eserler olduğunu belirtmiştir. Jdanov'un konuşmasında, eserlerin dil, üslup ve biçimine dair öneriler bulunmazken, içeriğinin partiyi ve devleti kalıcılaştırıcı, yeni insanı yüceltici öğeler barındırılmasını öğütler. Bu hususta yazarların tarafgirlik konusunda çekincelerinin olmaması gerektiğini, sınıf

çatışmasının olduğu bir dünyada taraf olmayan hiçbir şeyin olmayacağını da ekler. Aynı kongrede konuşma yapan Gorki ise, toplumcu gerçekçi edebiyat üzerine daha net sınırlar çizmeye çalışır. Devrimden önceki edebiyatın, kapitalizmden rahatsız insanlar yarattığını ancak bu insanlara yeni bir yol göstermediğini vurgular. Gorki'ye göre bu insanlar, isyanlarını kanalize edecek bir yol bulamamanın yarattığı boşluğa düşüp, yok olmuşlardır. Ancak devrimden sonra, Sovyet yazarlarına düşen görev, "olumlu tip" yaratmak ve bunu yaygınlaştırmaktır. Gorki'nin önem verdiği bir diğer başlık da "devrimci romantikler" kavramıdır. Devrimci romantikler kavramında vurgulanması gereken unsurlar, geleceğin bilinir olması ve olanı değil, olması gerekeni işaret etmektir (Oktay, 1986).

O halde, toplumcu gerçekçi edebiyat şöyle özetlenebilir: 20. Yüzyılda ortaya çıkan toplumcu gerçekçilik, odağına sosyalizm mücadelesini koymuş, Marksist bir anlayışa sahip, toplumun geçirdiği evrelerde insanları olması gerekene doğru yönlendiren bir sınıf kaygısına sahip, Marksizmi halkın tüm kesimlerine yaygınlaştırmayı şiar edinmiş bir akımdır.

"Toplumcu gerçekçilik, Marksist felsefenin edebiyat alanına uyarlanması ve Marksizm'in, kapitalizmi reddetmesinin edebiyata yansımış halidir. Bundan dolayı da toplumcu gerçekçilik, Marksizm'in temel prensiplerinden ve öğretilerinden yola çıkarak edebiyatı, toplumu oluşturan farklı sosyal sınıflar arasındaki mücadelenin bir aracı olarak kabul eder. Bu doğrultuda toplumcu gerçekçiler, hayatı yalnızca gözlemlememişler onu aynı zamanda değiştirmenin en önemli gaye olduğunu vurgulamışlardır. Bu sebeple, toplumcu gerçekçiler, belli bir teze dayalı bir sanat oluşturmayı kendilerine temel felsefe edinmişler ve edebiyatı, sanatı; Kapitalizme karşı mücadelesini verdikleri Marksist dünya görüşünün geniş kitlelere ulaşması için amaca gidilen yolda bir araç ve önemli bir köşe taşı olarak kabul etmişlerdir. Toplumcu gerçekçiler bu nedenle eserlerinde, burjuvazinin karşısına devrimci işçi sınıfını, proleteriyayı, emekçi sınıfı ve geniş halk kitlelerini çıkarmış, onların sözcülüğünü üstlenmişlerdir" (Alver, 2014: 130).

Toplumcu gerçekçi edebiyat, Sovyetler Birliği'nin dönemin sosyalist odağı olması ve çeşitli ülkelerdeki Marksist aydınlar tara-

findan yakından izlenmesi aracılığıyla kısa sürede birçok ülkede karşılık buldu. Bu ülkelerden biri de erken dönemde toplumcu gerçekçi edebiyatın örneklerini görebileceğimiz Türkiye'dir.

Türkiye'ye Toplumcu Gerçekçi Edebiyatın Girişi

Türkiye'de edebiyat oldukça köklü bir sanat uğraşısıdır. Tanzimat'tan itibaren siyasal ve kültürel alandaki değişim, dönüşüm Türk aydını aracılığı ile yaygınlaştırılmıştır. 1917'de Bolşevik Devrimin gerçekleşmesinden hemen sonra Türkiye'de de Marksizm karşılık bulmuş ve 1921'de Türkiye Komünist Partisi kurulmuştur. TKP'nin kuruluşu, Marksist bir odağın yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin meşruiyetini sarsacağı fikrini yaratmış ve devletin baskı politikalarını güçlendirmiştir. Erken dönemden itibaren devlet tarafından, tüm mekanizmaların dışında tutulmaya çalışılan bu aydınların bir edebi akım yaratma imkânları da oldukça kısıtlı olmuştur. Bu nedenle Cumhuriyet'in ilk yıllarında ortaya konan eserlerde bilinçli bir toplumcu gerçekçilikten söz etmek doğru olmayacaktır. Ancak başta Nazım Hikmet olmak üzere, sosyalist fikirlerini eserlerinde net bir şekilde ortaya koyan yazarları da yok saymamak gerekir. Bu dönemde edebiyat eserlerinde görünen fikir aktarımının halkçılıkla ilişkilendirildiğini söylemek mümkün olabilir.

1940lara gelindiğinde sosyalist fikirler görece daha yaygın bir hal almış ve halkçılık anlayışı bu yaklaşımla yeniden yorumlanmaya başlamıştır. Edebiyat anlayışı da bu fikirler ışığında yeniden tartışılmaya başlamıştır. Bu açıdan öncü yayınlardan biri *Yeni Edebiyat* isimli dergidir. Yeni Edebiyat dergisi etrafında başlayan bu tartışmalar, 1950lerde yerleşecek olan toplumcu gerçekçi akımın zeminini oluşturmuştur.

"Abidin Dino, derginin dördüncü sayısında kaleme aldığı 'Realizme Dair Notlar' başlıklı yazısıyla konuyu tartışmaya açar. Sanatta realizm anlayışının ne olduğu ve bu anlayışın sınırlarının nereye kadar dayanması gerektiğiyle ilgili henüz ortak bir anlayışın ortaya konulmadığını tespitini yaparak konuya giren Abidin Dino, 'sanat teknikleriyle mücerret ilmî düşüncüyü birleştiren sanat nazariyesi[nin]', henüz oluşma safhasındaki realist estetiği doğuracağını söyler. Ancak bu anlayışın esaslarına henüz sahip

olunmadığını da ekleyerek, ortada realizmle ilgili epistemolojik bir sorun olduğunu bunun ise konuyla ilgili müşterek bir payda da buluşmayı engellendiğini belirtir. Bu ortak paydaya ulaşılmasının nedenini ise idealist felsefenin dünyayı anlamlandırmak konusundaki yetersizliğine bağlayan Abidin Dino, 19. yüzyıl düşüncesini gerici burjuva düşüncesi olmakla suçlayıp, bu anlayışın neden olduğu bilgi sorununa dikkat çeker” (Kacıroğlu, 2016: 55).

Dino, *Realizme Dair Notlar II* (1940) başlıklı yazısında “realist diyalektik” için dört özellik sıralar:

“1. Realist diyalektik metoda göre, tabiatın her tezahürü tek başına değil, etrafındaki hadiselerle beraber anlaşılmalıdır, zira tabiat, birbirine uzvî olarak bağlı, birbirine tâbi unsurlardan mürekkeptir. 2. Diyalektik metoda göre tabiatın tezahürleri; hareketin mütemadî akışı, ölenle dirilenin, yıkılanla inşa edilenin yorulmaz hareketi ve seyrinde aranmalıdır. 3. Diyalektik metoda göre tabiat iptidaiden mürekkep kemmiyet terâkümünden keyfiyet tekâmülüne geçerken, ânî olduğu kadar mantıkî bir sıçrayış, bir hamle ile seyrine devam eder. (Keyfiyet tekâmülü mücadelesiz, kavgasız tasavvur edilemez.) 4. Diyalektik metoda göre tabiatın bu tekâmülü, eşyanın, varlığın öz tezadında aranmalıdır. (Tekâmül, tezatların mücadelesi, menfiye karşı müsbetin, mâziye karşı istikbalin galibiyetidir” (Dino, 1996: 30).

Abidin Dino tarafından yazılan yazılara, Ali Rıza (Reşat Fuat Baraner)’in verdiği cevapla tartışma gelişir ve sonlanır. Ali Rıza’nın yaklaşımı toplumcu gerçekçi anlayışa oldukça yaklaşıp. Yazarın toplumdan bağımsız bir unsur olamayacağı, bu nedenle toplumsal meselelere gözlerini kapatmaması gerektiği minvalindeki fikrilerinden hareketle, toplumcu gerçekçi anlayışı –anakronik bir söylem gibi görünse de- edebiyat fikrinin merkezine yerleştirdiğini söylemek yanlış olmaz.

Bu dönemde de etkisini devam ettiren Nazım Hikmet, 1934 yılındaki kongreden öncesinde, toplumcu gerçekçilik akımının temelindeki görüşleri başka kavramlar kullanarak erken tarihlerden itibaren benimsemiş ve yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Bu açıdan Türkiye’deki bu tartışmalarda oldukça ileri bir mevzi olarak görülebilir. Olumlu tip kavramsallaştırmasına oldukça yakın bir yaklaşımı Donanma Davası’ndan ötürü tutuklu oldukları dönemde

Kemal Tahir ile yaptıkları mektuplaşmalardan izlemek mümkündür. Hapishane sürecinde Kemal Tahir ve Nazım Hikmet arasındaki ilişki mektuplar aracılığıyla sürer. Nazım Hikmet'in Kemal Tahir'i roman yazması konusundaki teşvikleri bu mektuplardan izlenebilir (bkz. Nazım Hikmet, 1993: 120). Nazım Hikmet'in Kemal Tahir'e hapishaneden yolladığı mektuplardan Kemal Tahir ile Gorki arasında bir benzerlik kurduğu öğrenilmektedir. Ancak Kemal Tahir'den bahsederken üçüncü kişilere Gorki benzerliğini aktarmadığını da ekler. Ancak bu benzerliğe rağmen Nazım Hikmet'e göre "Kemal Tahir, Kemal Tahir'dir. Gorki de Gorki. Gorki ne kadar büyük olursa olsun Kemal'i ona benzetmek onu büyütmez, bilakis biraz da komik yapar. Halbuki Kemal Tahir hiç de komik olmayan ve korkunç vaatlarla dolu bir yazıcıdır" (Nazım Hikmet, 1993: 164). Kemal Tahir, bu yakınlığa rağmen Nazım Hikmet'in alanının dışında kendi bağımsız alanını yaratmıştır. Bunun elbette Kemal Tahir'in toplumu anlama serüveniyle ilişkisi olabilir.

Nazım Hikmet'in toplumcu gerçekçilik akımının temel eksiklerinden olan estetik kaygılara da sahip olduğu söylenebilir. Nazım Hikmet'e göre, toplumsal meseleleri odağa alan yazarlar, sosyalizm fikrini eserlerinde işlerken estetiği bir kenara atmamalı, önemsizleştirmemelidir (Nazım Hikmet, 1993).

Kemal Tahir, kendisine sorulan "gerçek anlayışınız nedir" sorusuna şöyle cevap vermiştir:

"Gerçek aslında çok zor idrak edilir, çok zor tutulur, çok zor açıklanır - anlatılır - bir meseledir. Çünkü, tarihsel - Sosyal - ekonomik psikolojik gerçekler sürekli olarak değişmektedir. Sanatçı bir gerçeği ne kadar derinliğine idrak ederek kavramış olursa olsun, her yanıyla idrak edilmiş, ele geçirilmiş gerçek, bu anda bile, hele esere dökülürse, değişmesini sürdürmektedir, şurasından burasından değişme çoktan başlamış bulunmaktadır. Buradaki değişme salt gerçeğin kendisi için de sözkonusu değildir. Onu yakalayan sanatçı her an değişmektedir, yani yaşamaktadır. Gerçeği yakalamak için kullandığı dil canlı olduğu için değişmektedir, gerçeği anlatacağı okur da canlı olduğu için değişmektedir. Böylece aralıksız değişen dört unsurun karşılıklı ilintileriyle gerçekler kişilerden kişilere, toplumlardan toplumlara, tarihsel dönemler-

den tarihsel dönemlere aktarılmak derindedir. Burada sanatçının görevi, gerçeklerin az ve zor değişir yönlerini yakalamak, onları örnek olarak vermek suretiyle ilerdeki gerçekler karşısında insanların işine yararlığını sağlamaktır” (Tahir, 1989: 92).

Kemal Tahir Romanı

Kemal Tahir romanını anlamak için romanda batılılaşma serüveni kısaca incelenmelidir. Tanzimat dönemiyle başlayan romanda batılılaşma çabası, uzun solukludur ve yekpare bir anlayış olmaktan oldukça uzaktır. Tanzimat dönemi romanında öne çıkan başlıklardan biri batılılaşmanın yanlış ve doğru örneklerini yaratmaktır. En temel özelliklerinden birisi ise, romancının batılılaşmaya yaklaşımının romanın karakterini, mekanını, olay örgüsünü tümüyle belirleyen parametre olmasıdır (Moran, 2001). Serveti Fünun romanı batılılaşma serüveninde bir molaya denk gelmektedir. Bu dönemin sanat anlayışı, yalnızca sanatın icrasının öneminin altının çizilmesidir. Ancak her ne kadar toplumsal meseleler ana eksen olmaktan çıksa da, bu seçimin kendisinin de politik bir seçim olduğunu hatırlamak gerekmektedir. Berna Moran’dan hareketle batılılaşma serüveninde değinilecek ikinci durak “Anadolu romanı”dır. Bu dönem edebiyatının en öne çıkan özelliği aksiyona yer vermesidir. Birinci dönem olarak düşünülebilecek romanında karakter tasvirleri yer alırken, ikinci dönem romanında hareket oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Ezen/ezilen ilişkisi çerçevesinde yaratılan kurgu yine bu dönem romanında öne çıkan bir diğer başlıktır. Kenarda kalmış mekanlar (köy, kasaba, mezarlar vb) ve bu mekanlarda yaşanan toplumsal sorunlar, başkaldırı unsuru ile harmanlanarak ele alınmıştır. Romanda ele alınan toplumsal olgu, isyancı bir çıkış ile hareketlendirilerek kurgulanmıştır. Moran’a (2001) göre Kemal Tahir bu dönem edebiyatı içinde değerlendirilmelidir.

Toplumcu gerçekçi edebiyatın “amaçlı içerik üretimi” şeklinde ifade edebileceğimiz temel özelliği Kemal Tahir romanında izlemek mümkündür. Kemal Tahir’in Marksist bir aydın olarak temel amacı, eserlerinde kendi düşünce sistemi ile uygun bir biçimde toplumu yönlendirmektir. Baykan Sezer, Kemal Tahir’in toplumu analiz etmesindeki esas nedenin “Doğu-Batı çatışmasının sosya-

lizm ile nasıl aşılacağı” soruna yanıt aramak olduğunu ifade eder (1989: 25). Bu açıdan romanlarını incelerken, tarihsellikten kopuk eserler olmayacağı bilincinde olmak gerekir. Kemal Tahir’in eserleri –birtakım olayları ve karakterleri kendi istediği şekilde yansıtır olsa bile- dönemin toplumsal meselelerini anlamak için erişilecek kaynaklar olarak da ele alınabilir.

“Gerçekçi roman, insanları toplum yasaları içinde inceleyen, eleştiren, açıklayan, böylece zenginleştiren bir araçtır. Gerçekler sürekli olarak değiştikleri için, romancı onları bir defada, ölene kadar idrak edip değişmez bir halde, çekmecesinde tutamaz. Gerçekçi sanatkar, bütün gerçekleri tekrar tekrar bulmak, yeniden eleştirmek, incelemek, gözlemek, işe yarar kılmak zorundadır” (Tahir, 1989: 90).

Kemal Tahir, toplumcu gerçekçiliğin ileri bir aşama olduğunu belirtir: “Toplumlarda, gerçekçilik her zaman ileri bir merhalenin doğrudan doğruya dünya görüşü olmuştur” (Tahir, 1989: 77). Ona göre gerçekçilik, bilinç olduğu kadar davranıştır. Kemal Tahir, olanı olduğu gibi ifade etmek noktasında Gorki ile de benzer:

“Olanı, olduğu gibi yazmak, bugünkü Türk yazarlarından biri olarak benim, yüzde yüz işime geliyor. Realiteden, hangi bahaneyle olursa olsun kaçmak zorunluğunu hiç duymuyorum. Sanının ki olması lazım geleni yazmakla, realiteyi fantezilerimize uydurmağa çabalamamız arasında fark var. Aragon, Gorki için yazdığı bir yazıda, olması lazım gelenle olanı şöylece kısaltıyor, ‘Gerçekçi bir yazar olanı değiştirmez, ona ışık tutar..’. Bunun demek istediği de şudur sanırım: Olanı lazım geleni realitede realist bir yazar olarak arayıp bulacağız, ona ışık tutacağız. Yoksa oturup uydurmağa hakkımız yok. Gerçek bugün bizim için biricik güven, biricik dayanak, biricik silahtır. isterse bize karşı olsun” (Tahir, 1989:51).

Kemal Tahir’in Türk romanına yeni bir soluk kazandırdığı belirtilmelidir. Kemal Tahir romanında “insan manzaralarını” konu edinir. “Kemal Tahir’in roman hakkındaki düşüncelerini iki başlık altında incelemek olanaklı: 1. Türk romanında insanın ve toplumun dramı. 2. Türk romancısının ödevi” (Moran, 2001: 175).

Kemal Tahir’in insan dramıyla ilgili fikirleri Doğu ve Batı toplumunun yarattığı farklı insan tipleri üzerinden incelenebilir. Kemal

Tahir'in Türk toplumunun yapısının Batılı toplumlardan farklılığı tezi daha önce ifade edilmiştir. Buradan hareketle, Kemal Tahir'in drama yaklaşımı da iki toplumda farklı sergilendiği yönündedir. Batı'da sınıf çatışmasından doğan bir yalnızlaşmadan söz edilebilir, bu nedenle romanda bireyin dramından bahsetmek mümkündür. Ancak Türkiye'de sınıflar "olmadığı" için bir yalnızlaşmadan bahsedilemez:

"Doğulu insan, eğer deli değilse, kişisel dramı içinde uzun boylu yalnız kalamaz. (Farkına varsın varmasın, çok sıkıştığı yerde topluma sığınır, ya da, toplum bilerek, ya da bilmeyerek sıkışmış kişisinin imdadına yetişir. ... Batıda drama düşmüş insan, sıkı sınıf bağlarına rağmen tek başına bırakılır (kalır.) Kişisel dram, aslında toplumsal şartlara sınımsız bağlı bulunduğu halde..." (Tahir, 205).

Kemal Tahir, Türk insanının dramının Batı'dakiyle kıyaslandığında çok boyutlu olduğunu ifade eder. Ona göre insan dramını tek yönden ele alınamaz; "toplumuyla ölçerek, oranlayarak zenginleştirme" ile aktarılabilir (Tahir, 1973: 23).

"Romanda her insan dramı, bir dram dünyasıdır. Her dram dünyası kendi yasalarıyla o kadar kavrayıcı ve değiştiricidir ki ona dokunan herkes hemen dramatik olur. Büyük romancıyı olayları anlatanlardan ayıran biricik özellik bir dram dünyasını yaratabilmesidir. ... Her romanda kendi dramları içinde debelenen insanlarımızın bir yönünü vererek insan gerçeklerindeki özellikleri gücümün yettiği kadar tamamlamağa çalışıyorum. Elde etmek istediğim sonuç, dünyamızda, gerçekçi romanın meydana getirdiği roman insanları kalabalığına Türk insanını da katabilmektir" (Tahir, 81).

Bir diğer başlık olarak ele alınan romancının ödevi hususunda ise Kemal Tahir öncelikle gerçekçiliği yaymayı öğütler: "Gerçekçiliğin zorunluğunu gerekli gören kişilerin ilk ödevi, önce yakın çevrelerini sonra bunlardan kendilerine katılanların da desteğiyle bütün toplumu aralıksız gerçekçiliğe çekmek olmalıdır. Gerçekçi roman işte bu ödevi yerine getiren araçların en önemlisidir (Tahir, 1989: 89).

Moran (2011), Kemal Tahir'in toplumsal süreçleri ve içinde yaşadığı toplumsallığı bir romancı olarak işlemeyi salık verdiğini

belirtir. Ancak Kemal Tahir'in bu fikrinin de süreç içinde değiştiğini görmek mümkündür. Kemal Tahir, tarihsel süreçlerin bilim insanı ciddiyetiyle ele alınması gerektiğini ve romanın neredeyse bilimsel bir makale konseptinde uygun hazırlanması gerektiğine karar verir.

“Kemal Tahir; belli görüşleri savunan tezlerden yola çıkmış, taraf olarak sevdiği kahramanları, tarih kaynaklarından derlediği bilgilerle konuşturmuştur. Yakın tarihi ilgilendiren yorumlarının değişikliğiyle yürekli bir yalnızlığı göze alır. Kurtuluş Savaşı'nun ilk günlerinden başlayarak yürürlüğe konmuş bir zafer edebiyatı yerine, liderlerle tutumlarını eleştiren bakışlarla gelir” (Mutluay, 1973: 396-397).

Kemal Tahir romanını önemli kılan, batılı bir edebi tür olan romanı, kendi ülkesinin toplumsal gerçekleri ile yeniden şekillendirmiş olmasıdır. Roman türünün yarattığı olanakları kullanarak ve yine roman türünün özelliklerinden kaynaklanan sınırlılıkları Türkiye'nin özgül şartları ile aşması Kemal Tahir romanını ayrıcalıklı bir yere taşır.

Sağirdere (1955)

Sağirdere, Kemal Tahir'in ilk romanıdır. Kemal Tahir'in bu eserini mahkumluk şartlarında yazması, eserin yazım sürecinde bazı sıkıntılara neden olmuştur. Nazım Hikmet'in mektuplarından öğrendiğimiz üzere, bu eserin ilk taslağı yayınlanmak üzere bir yayıncıya teslim edilmiş ancak günün politik şartları nedeniyle bir sonuç alınamamıştır. Bu sonuçsuzluğu takiben Kemal Tahir eseri yazmaya ara vermiştir, Nazım Hikmet'in eserin tamamlanması üzerine Kemal Tahir'i yeniden motive etme çabaları mektupların ilgili kısımlarında net bir biçimde görülebilir. Nazım Hikmet, köyün bu denli açıklıkla yazıldığı ilk eser olduğu fikrinde ısrarcıdır. Ona göre Sağirdere'nin iddiası, “küçük ve orta köylü memleketi” olarak gördükleri Türkiye'nin bu katmanlarını tüm açıklığıyla sergilemesidir (Nazım Hikmet: 1993: 148).

Sağirdere, köyün mülkiyet temellide gelişen ahlaki çıkmazını ortaya koyması bakımından toplumsal yapının tespitini içerir. Toprağın mülkiyetini elinde bulunduran, “ağa” olarak da anılabilecek

kişinin sınırlarının genişliği ve diğer köylülerce bu sınırsızlığın kabulü köyün başlıca çelişkilerindendir ve eserde bu oldukça açık şekilde resmedilir. Kemal Tahir'in bu ağalık ve köylülük ilişkisini, Anadolu'da süregiden bir yaşam tarzı olduğunun ve bunu değiştirecek bir hamlenin henüz gerçekleşmediğini vurguladığı çıkarılabilir.

Murat ve Mustafa, aynı evin içinde büyüyen birbirinin tam zıttı şekilde kurulmuş iki kardeş karakterdir. Eserin aktardığı bazı fikirler bu iki kardeş üzerinden izlenebilir. Büyük kardeş olan Murat, yeni yazının öğretildiği okula gitmiş, eli iş tutan biriymiş, Mustafa ise, köylünün işe yaramaz olarak gördüğü biridir. Sağırdere'de ortaya konan bir tespit, üretim sürecine dâhil olmanın köyde kısmi bir iktidar alanı yaratmasıdır. Eserin esas kahramanı Mustafa'nın üretime katılmadığı kısımda yok sayılması ya da görmezden gelinmesine karşılık, abisi Murat'ın üretim sürecine katılmasının da yarattığı etkiyle, köylüler içinde "sözü geçen kimse" pozisyonuna gelmesi buna örnektir. Murat'ın sözüne verilen kıymetin bir diğer sebebi de onun okul okumuş bir kimse olmasıdır elbette. Murat'ın "modern" kurumlardan birine dâhil oluşu onu köylünün gözünde başka bir konuma getirir, bu konumla eser boyunca, yer yer Murat'ın sözünü dinlemek yer yer de yaşanan olaylar sonucunda Murat'a "o demişti" şeklinde bir hak vermek şeklinde karşılaşılabilir. Eserde, iki kardeş arasındaki farklılığın nedenlerinden biri olan eğitimlilik, Murat'ın bir kanaat önderi rolü üstlenmesine vesile olur. Mustafa doğru yapmadığını düşündüğü her davranışta¹ Murat'la bir iç hesaplaşmaya girişir. Murat'ın köylülükle ilgili şu tespiti, Kemal Tahir'in kendi düşüncesini Murat'ın ağzından aktardığını düşündürür:

"Murat kederle güldü: Oysa kurmay oldun mu çarık giymeysin. Ayağın çarıklı ise, kurmay olamazsın... Biz köylüyüz, arslanım, birbirimize karşı kurt gibiyiz, yabancıya karşı köpek gibi... Kendimiz toprakta yatarız, hatırlı konuğa kaba döşek saklarız. Komşuna bir yumurta vermezsin, versen de ilerde geride lafını edersen,

¹ "Murat Ağasının ismi geçer geçmez Mustafa korkuyla bakındı" (2007: 67).

başına vurursun, hatırlı konuğun atına tohumluğunu yedirirsin!
- Tamam! Biz, gerçekten böyleyiz... Doğru be!.. Kurt gibi komşu-
sunu yemez, derler. Biz komşumuzu yeriz hep... Neden, bakalım?
Dışarı çıktıkları için Mustafa, bu soruya ağabeyinin verdiği kar-
şılığı zorla duydu: - Çok ezilmiş köylü kısmı da ondan... Adamın
ezilmişinden, bu kadar adam olur Nail Ağa!.. Mustafa, 'adamın
ezilmiş'i' lafına takıldı. 'Köylü adamı dibekte döğülmüş ekin ta-
nesine mi benzer, demek?' Murat, konuşuyordu: - Şuna bak!..
Yamören'in okulu durduğu yerde yıkıldı. Okulunu bu hale geti-
ren köyden adam gibi adam çıkar mı? Bereket, delikanlılar gurbe-
te gidiyorlar da biraz adamlık öğreniyorlar!..”(2007: 63).

Murat'ın muhtar olmayı reddetmesi üzerine babası Yakup, Murat'ın okula gittiği için “bozulduğunu”, baba sözünden çıkma-
sını için keder ve öfke içinde ifade eder. Murat'a göre “alın teri”
ile kazanılan ekmek, muhtarlıktan yani merkezi iktidarın köydeki
uzantısı olmaktan daha “namuslu” bir uğraştır:

“Oğlanı yeni yazı okuluna göndermek yok. Oğlunu Kurşunlu'nun
beş sınıflı okuluna hiç göndermeyeceksin... Hocadan Kur'an öğ-
rensün, akıllı ise eski yazı öğrensün. Benim Murat'ı Kurşunlu'nun
okulu bozdu. Beş yıl okuttuk, beş yıl sıkır sıkır paralar verdik...
Hesaplasam, iki çift öküz parası tutar. Şimdi bizi beğenmez, rah-
metli Eğri Ahmet eniştesini beğenmez. 'Aman oğlum, bu kadar
okudun, köy yerine muhtar ol' derim. Alın teriyle kazanırmış. Bu
dünyada alın terleten işten namuslusu yokmuş. Şu lafa bak, şu
lafa... Eller rahat arar. Bizim oğlan gitti, Sımcık tren durağına,
töbe töbe, demirbaş işçi oldu. Olsun bakalım!.. Yakup Ağa, pek
uzaklarda, kurşuni bulut parçaları gibi duran İncegeliş dağlarına
biraz daldı. - Murat'ı okula hiç yollamamak varmış... Neyse, 'Tür-
kün aklı sonra gelir' demişler. Kurşunlu'nun öğretmeni Mahmut
Beyi bildin mi? Bir ayağı topal. .. Bizim hırsız İsmail gibi... Allahlır
bu... ayağını boşuna almamış... Bu Mahmut Bey, Yamören'e gel-
diydi. Köylünün önünde, 'Murat gibi öğrencim yoktur. Emekle-
rim helal olsun!' dedi. Ben o laflara aldandım. Bir de köylünün
hasedine aldandım. Bizi istemeyenler, 'Yakup işi azıttı. Oğlunu
subay yapacak, boynuz, kulağı geçer mi, eyvah!' dediler. Gü-
vendim. Bugün de bilmeyenler Mahmut Beyi: “Şöyle iyidir, böy-
le akıllıdır!” diye överler. Kulak verme! Benim Murat'ı şaşkırtan
odur” (2007: 75-76).

Köyden çalışmak için kente gidiş, bazı durumlarda köylüden destek görebilirken Mustafa gibi ciddiye alınmayan kişilerin gidişi köylü için bir alay konusudur. Mustafa'nın köyde "işe yaramaz" biri oluşu onu kentte başarısız kılacak ve köyde yerlerde sürünen itibarını daha da aşağı çekecek olması ihtimaline karşın gidişi engellenmeye çalışır: "Sen tembelin birisin. On beş yaşına geldin, babanın işini tutmadın... Tarla süremezsin, ekin biçemezsin... Gurbette neye yararsın? Rezil olmak için, Ankara'ya gidip bir hafta sonra geri dönmek, lazım mı? Yedi köyü kendine neden güldürmeli adam durduğu yerde?" (2007: 172).

Kente göç eden Mustafa'nın yaşadığı kentte yaşadığı iç çelişki de yine drama sürüklenen insanın hikâyesini konu edinen bu çalışmanın bir başka yönüdür. Köydeki "tembel" hayatını sürdürmeyeceği gerçeğiyle, hayatını birlikte değiştirme cüretinde bulunduğu arkadaşının onu aşağılamasıyla yüzleşen Mustafa'nın yaşadığı şaşkınlıkla karışık hüznün, onu kendisiyle de yüzleşmeye götürür: "Yüksek sesle: 'iş bulmalı... Köye dönmek yok!... Ya iş bulmalı, ya da ölmeli!...' dedi" (2007: 201).

Sağırdere devam eden olay örgüsüne bir serinin ilk romanıdır. Bu seri Körduman adlı eserle sürer. Sağırdere, Mustafa'nın kentte iş tutturup usta olmuş biri olarak köye dönme kararıyla sona erer. Köye dönmeye niyet eden Mustafa'nın, köye gitmek için yaptığı hazırlıktan anladığımız üzere geçirdiği dönüşümü sergilemek için kente ait bazı öğelere sığınır. Mustafa artık bir taş ustası olduğu için aldığı bu iş için gereken aletlerle birlikte, takım elbise, kentlilerin ve askerlerin giydiği ayakkabılar, "şal taklidi bir kuşak, başkaca bir Tosya kuşağı, kurdelası parıl parıl, keçesi kaskatı bir siyah fötr şapka, kırmızı, sarı çizgili, mavi cam düğmeli iki gömlek alındı. Mustafa, birçok aradıktan sonra kolları uzun, yakası kalkık bir kırmızı kazak buldu. Çifte pilli bir elektrik fenerine tamam yüz yetmiş beş kuruş saydı. Dalgalı ağızlık taşlarından ya-

---

² "-Bırak, on para etmezsin!.. Allah Allah! Açlıktan öldüm... Boşlayamadın gitti şu tembelliği... Mustafa, odanın alaca karanlığında Vahit'in yüzüne bakakaldı. Arkadaş olduklarından beri Vahit kendisine tembel demişti, ama bu söz, hiçbir zaman böyle ağızına gitmemişti" (2007: 214).

pılmış yuvarlak cep aynaları, minimini şişelerde çeşitli koku yağ-ları, üç kilo leblebi, üç kilo kuru üzüm, çekilmemiş kahve, sakız, çay şekeri, boyalı şeker; üstü sarı çiviler, küçük aynalarla süslü bir İstanbul sandığına doldurdu” (2007: 306).

Bozkırdaki Çekirdek (1967)

Kemal Tahir, Türk toplumunun Batılılaşma serüvenine mesafeli-dir. Batılı bir toplum şemasının Doğulu toplumlarda geçersizliği-ni hem politik hem de sosyal tartışmalarda ifade eder. Bu görüş-lerini romanlarından takip etmek mümkündür. “Modernleşme” meselesine değindiği hemen her çalışmasında bu çabanın nafiye bir çaba olarak gördüğünü anlarız. Bozkırdaki Çekirdek romanın-da da Köy Enstitüleri’nin kuruluşu ve “Batılı” olanın toplumda-ki karşılığı üzerinde durur. Uzun yıllar mahkûm olarak bulun-duğu ve iyi tanıdığı Çorum, Çankırı, Kastamonu coğrafyasında geçen bir hikaye olarak Bozkırdaki Çekirdek, çok boyutlu bir durum incelemesi olarak görülebilir: merkezden görevlendirilen öğretmenler, köyün geleceğinin üzerine kurulması planlanan öğ-renciler ve enstitünün “dönüştüreceği” köylüler bu boyutlardır. Kemal Tahir’in bu çalışmasıyla ilgili birkaç açıdan inceleme yap-mak mümkündür. Bunlardan biri, devlet tarafından dönüştürme “kutsal” görevi verilen öğretmenlerin gözlemleriyken bir diğeri de modern eğitim kurumu olma özelliğine sahip köy enstitüleriyle dönüştürülmesi planlanan köylünün gözlemidir.

Köy Enstitüleri, köyde, köy için, köylünün eğitilmesi ve eğitimli köylünün devletin yeni düzenindeki rolü için önemli yer tutar. Romanda enstitü kurulumunda görevlendirilen öğretmenlerin bu görevle kurduğu ilişki, köye ve köylüye dair tutumlarında be-lirleyici rol oynar. Enstitü müdürü Halim Bey, enstitüye verilen kıymeti şöyle anlatır:

“Anladınız mı Emine! . . Biz gerçek· enstitücüler için bu eğitim kursları, bu enstitüler neden ekmek parasından da, adam yetiştir-mek kasıntısından da başka bir şeydir? Kursta çoğunlukla asker çavuşları vardı. Ben orada, o zamana kadar çok iyi tanıdığımı san-dığım Anadolu insanını yeniden tanıdım. Tanıdıkça da yitirdiğim umudu buldum yeniden... Hem de eskisi gibi, gelişigüzel, hak edilmemiş, uydurma umut değil... Alın teriyle kazanılmış, bitmez

tükenmez, yüceltici gerçek umut... Öyle Aristo gibi köle ruhlu kaltabanın iki cümlesiyle tuz buz olacak, nane molla umut değil, sapına kadar erkek umut!" (Tahir: 2011: 174).

Bu grubun içinde sosyoloji doktorası yapmakta olan Emine'nin görevlendirilmesinde, köyde gözlemler yapıp bu gözlemler aracılığıyla hazırladığı çalışmanın aydınlatıcı bir etkisi olacağı fikri vardır. Emine, kentli, eğitilmiş bir kadın olarak köy hayatıyla birtakım farklılıklara, örneğin pantolon giymek, sigara içmek, mayo ile gölde yüzmek gibi, köylünün alışkın olmadığı özellikler ve davranışlara sahiptir. "Cipin çevresinde toplanan köylüler dağılmamışlardı. Garip bir ilgiyle bakıyorlardı. Müdür Halim Akın, bu ilgiyi, Emine öğretmenin pantolon giymiş olmasına verdi" (Tahir: 2005: 81); "Gölün yemyeşil suyunda kırmızı mayosuyla masal kitabının peri kızından farksızdı" (Tahir: 2011: 415).

Emine öğretmenin köye geldikten sonraki en önemli gözlemi, köylünün her konuyu cinselliğe bağlıyor oluşudur. Ona göre "ayıp" olarak görülmesi muhtemel bu durumun, böylesi açık oluşu şaşırtıcıdır. Emine bu gözlemini bir nedene bağlar: "Soyun tükenmesi korkusuna bağlıyorum ben bunu yarı yarıya . . . Anadolu'da, bugün, yaşama ortalaması 20-24 deniliyor" (Tahir, 2011: 103). Bu gözlemini kadınlar üzerinde de yapmak isteyen Emine, köydeki kadınlarla ilişki kurmak ister ancak ilk anda başarılı olamaz.

Köy enstitülerinin kuruluş amaçlarının ne olduğu roman boyu çeşitli biçimlerde sorgulanır. Bu sorgulamalardan birinde enstitünün yetiştirdiği yeni insanın, yaşadığı yeri dönüştürmekle mükellef olacağı ifade edilir; bu görev, bir insan için oldukça büyük ve zorlu görülür. Köylünün enstitüye karşı başlangıçtaki tavrı da yine bu görevin zorluğunu gösterir niteliktedir. Onlara göre bu kurumların değiştirip dönüştürdüğü kişiler, artık o köyün içinden, o köylü ama başka biri haline gelecektir:

"Enstitülerin kuruluş amacına göre, bir yandan çiftçilik edecek, kaba zanaatlardan birkaçını yapmaya çabalayacak... Çocukları okutacak... Zeynel Ağa'larla boğuşacak . . . Nasıl taşınır bu kadar ağır yaşama yükü, ölene kadar? Ayda yirmi lira aylıkla... Daha doğrusu nasıl teklif edilir? - Edilir! Çünkü, buna karşı, sürüden alıp koyunken kurt yapıyorsun. - Anlamadım!.. - Hiç unutmam!

Enstitüye öğrenci arıyorduk Maraş dolaylarında... Kimse çocuğunu vermek istemiyordu. Çok çocuklu babalardan birini sıkıştırdık, daha fazla direnemeyeceğini anlayınca, ne dese beğenirsiniz 'Haydi bakalım! Bizden de iki kurt karışsın Osmanlıya!' dedi. - Nereden çıkıyor bu kadar korkunç benzetme? - Çocuklarının bir daha dönmemek üzere sürüden ayrılacağını çok iyi biliyor. Merak edip baktınız mı sözlüğe... Nedir REAYA'nın karşılığı? - Hayır! - 'Sürü...', 'Otlatılan hayvan sürüsü', 'Bir çobanın güttüğü hayvanat...' Son Osmanlı Padişahı Vahdettin, 'millet sürüdür, ben onun çobanıyım' dediğini okuduğum zaman, dehşete düşmüştüm. Oysa ne kadar uygundur Osmanlı'nın millet anlayışına bu söz... Osmanlı'nın millet anlayışı budur, vatan anlayışı da MÜLK... En büyük gücü, Anadolu köylüsünden aldığını şıp diye kul yapabilmesidir" (Tahir: 2011: 290).

Köy enstitülerinin kuruluşu birtakım itirazlarla karşılaşır. Bu itirazların nedenleri, köylerdeki durumun, siyasal iktidarın okumasındakinden farklı bir gerçekliğe sahip olmasıydı. İtiraz geliştirenlerden bazıları, bir eğitimden söz edilecekse bunun köydeki yaşantı tarafından dışlanmayacak, köylü tarafından benimsenecek bir yöntem ile olması gerektiğini belirtir. Kemal Tahir, bu konuyla ilgili eleştirilere eserde yer verir:

"Köyleri canlandırıp yaşatacak köy okullarıdır' fikrine kim olmaz derse, 'mürteci, vatan millet haini' damgası vuruluyordu. Çok arandı köyü ihya edecek okul tipi... Sonraları anladım ki, böyle saman alevi gibi parlamışlarımız, hep kolaya kaçma huyumuzdanmış... Kaytarmacılığımızdan... Köye bir bina yapıp bir de öğretmen göndererek bütün zorluklardan kurtulmak. Akli erenler 'olmaz öyle şey' dediler. Dört süngülü ile koca bir istibdadı deviren inkılapçılar bilmiyorlar ki, köyü yaşatacak okul değildir, okulu yaşatacak köydür. Öyleyse 'köylü bizden nasıl bir okul istiyor?' diye düşünmeliyiz. Yoksa hükümet zoruyla kurulan okul da mekanik olarak dıştan kurulan her müessese gibi böyle dayanak noktası bulamaz, en geç batır" (Tahir: 2011: 177-178).

Enstitülerin kuruluşunda yaşanan sıkıntılardan biri, henüz kurumsallaşmasını tamamlayamamış devletin, kurulma kararı verdiği bölgelerde bir okul dahi yapmadan eğitimin başlaması beklentisidir: "- Okul mokul yokmuş burda arkadaş... Çadırda

oturacakmışız bir zaman...- Sonra? - Bilmem! - Sonrasını da ben öğrendim. Biz yapacakmışız okulu mokulu...” (Tahir: 2011: 231).

Enstitünün kurulmasındaki en büyük direnç köy ağalarından gelir. Ağalığın çözülmeden ağalık yok gibi davranmak hatasına düşen siyasal iktidar, yaşanacak sıkıntıları da bu nedenle öngöremedi. Romanda bu direnç, Zeynel Ağa karakteri ile temsil edilir. Zeynel Ağa’ya göre enstitü dinsizliği yaymaktadır. Zeynel Ağa üzerinden bir feodal bey benzetmesi yapan Emine öğretmene Kemal Tahir, Nuri Bey üzerinden cevap verir: “Şundan ki, bizim aslan feodal, belki de bir ortakçının oğlu jandarma onbaşısından, dayak yer eşek sudan gelene kadar... Ertesi gün, köyde dolaşır sınıtarak, ‘Şeriatın kestiği parmak acımız’ diye... Yanılalım istemezsek, Emin’anum, gitmemeliyiz Batı kalıplarına... Benzetmelerin kolaylığına sapmamalıyız. Ne bu pis herif feodaldır, ne de kara sakallı serseri, Tais’in keşişi...” (Tahir: 2011: 274).

Zeynel Ağa başta olmak üzere ve köyün genelinde bir ahlaki sorunla işaret edilir: Dolandırıcılık, hırsızlık, karaborsacılık, dedikoduculuk, kaçakçılık, uyuşturucu satışı gibi birçok farklı suçun aktörleri yozlaşmış köylülüdür. Kemal Tahir’in köylülüğü kutlamadığını buradan çıkarmak mümkündür. Ona göre bu yozlaşmışlığın çözümü yukarıdan aşağıya doğru bir Batı toplumu kurma girişimi olamaz. Zeynel başta olmak üzere enstitü karşıtlarından söz edileceği gibi, köyde kurulacak enstitüye minnet duyan köylülerden de söz etmek mümkündür: “Esdüdü, bilene, cennetin anahtarı... Çünkü peygamber sünnetidir okumak... Ne demiş kurban olduğum, Muhammed Mustafa? ‘Bilim Çin’de olsa varıp öğreneceksin’ demiş... Başarana ne mutludur” (Tahir: 2011, 133).

Büyük Mal (1970)

Çorum üçlemesi olarak adlandırılan serinin son kitabı olan Büyük Mal isimli eserinde Kemal Tahir, ağalık düzeninin Osmanlı’dan Türkiye’ye değişmeyen bir durum olduğunu gösterir. Toprağın mülkiyetini Osmanlı’nın toprak düzeninin bozulmasını takiben ele geçiren grupların aynı imtiyazlara yeni devlette de sahip olduklarına işaret eden Kemal Tahir, düzendeki sürekliliği gösterir:

“... Gazi Kemal Paşamız Osmanlı tahtına kuruldu kurulalı” (2008: 24).

Büyük Mal, İç Anadolu’da geçen bir ağalar arası çekişme romanı olarak görülebilir. Dünden bugüne süren bu düzen, toplumsal bir dramdır ve Kemal Tahir bunu tüm açıklığıyla sergiler. Romanda ağalar arası mülkiyet kaynaklı imtiyaz çatışmalarına “devletli” kimselerin karıştığı ve rüşvet³ rejiminin geçerliliğinin sürdüğünü ortaya koyan bu eserde Kemal Tahir, yozlaşmış düzendeki hukukun da mülkiyeti / mülk sahibini koruyan bir olgu oluşunu gözler önüne serer.

“Pek sevmediği halde, ‘Beyliktir böyle olur’ diyerek büyük memurları mebusanlarla ava binmeleri. Keklik etine alışı berri, yaylada kümesler kurup keklik beslemeleri... Köylüye kentliye inat, ekmek yemeyi boşlayıp, yerine yağlı pirinç pilavı yemeleri... Şarabı, rakıyı imanına çekip memur takımıyla pokere oturarak fukaraların aylıklarını kuruşuna kadar çekip almaları... ‘Boşuna mı taktı bu Yayla Padişahı adını bu Çorumlu sana, teres! Padişahlığını bilip canı hiç ateşe salar mı adam?’”(Tahir, 2008: 156).

“Ne denilmiştir, ‘İltimas... Yani arka... Delki temas... Yani oğlan karı peşkeşi... Madeni has... Yani panganot değil, halisinden san lira... ‘ Bunlar oldu mu, sırtın yere gelmez” (Tahir, 2008: 274).

Romanın başkarakterlerinden biri olan Sülük Bey, bankanın toprak ipoteği karşılığında verdiği krediyi, köylünün ipotek edeceği toprağı olmadığı için, köylü için bankadan çeker ve köylüyü hem bankaya hem de kendisine borçlandırır. Kendisine borçlandırdığı köylüyü de kendinin tüm işlerini görmesi için kullanır. Köylünün bir başka sıkıntısı da devletin yol parası olarak topladığı meblağın köylü için yüksekliğidir. Bunu mebusların ve valinin yaylaya “hal” sormaya geldikleri bir toplantıda dile getiren Çalık Ağa, lafı bankaların da “az para dağıtıyor” olmasına getirir ve ona göre

³ “Vaktin birinde, mebusanlarımızdan birine de böyle bir kara sürmek isteyen olmuş da, para gücüyle önu alınmış kolaycana... -Para gücüyle mi? - Hacı Kenan bir an gözlerini kısıp düşündü -: Bak, buna diyeceğim yok. . . Evet, paranın oynadığı yerde... Para dedimse... Beribenzer para değil haa... Deve yüküyle...- Deve yüküyle elbet...” (Tahir, 2008: 178).

çözüm bankaların sayısını arttırmaktır. Mebusların buna verdiği cevap, Sülük Beyin krediyi çekme biçiminin sorunlu olduğunu gördükleri mesajını içerir:

“‘Beri bak Çalık Ağa, dedi. Ziraat Pankasını hükümetimiz üçe çıkardı mı, ya bu senin Yayla Padişahı Sülük Beyine güç yeter mi?’ diyerek bizi aldı ortaya, ‘Ziraat Pankası üç oldu mu, benim bildiğim bu Sülük Bey ip parası bırakmaz hükümatatta, birkaç yıla vardiirmeden... Hazinenin tümünü çeker alır. Güç yetesi kalmaz. Azar ki Allah beterinden saklasın kudurup Çorum’a sığmaz olur. Şişinip hoplar, para kervanını ardına alıp Ankara’ya İstanbul’a dayanır. Para gücüyle ortalığı karıştırır ki, düzelesi kalmaz. Ülkeyi depreme verir ki, gör neler olur!’ dedi” (Tahir, 2008: 27).

Bu eserde, toprak sahibi kişiler arasındaki çelişkinin, durulup bulanıklaşan hali, çatışmayı durdurmak için kızını yaşlı ağaya veren bir başka ağanın, aynı kişiyi öldürmesiyle sonlanan bir hat üzerinden örneklendirilebilir. Mustafa Kemal’e yapılan suikast girişiminin de romanda yer bulması, dönemin politik ilişkilerini esere taşıması açısından kıymetlidir. Suikast girişiminde yer aldığı düşünülen Sülük Bey’in kendi desteklediği politik hattın iktidar olmayışını, kendisinin tutuklanma sebeplerinden görmesi, dönemin siyasal atmosferi için bir ipucu olarak görülebilir: “Aman müfettiş bey ben İsmet Paşalı olduğumdan iftiraya uğramaktayım. Gerçek askeriye paşası İsmet İnönü Paşamızdan yana...” (2008: 137). Aynı kişinin, bu suçlamadan rüşvet üzerine yeşeren politik ilişkilerini kullanarak serbest kalması da klikler arasında olduğu kadar bu gruplar içinde kendi çıkarını gözeten devlet mensupları olduğunu gösterir: “Mebusanlarımız demişler ki, ‘Olmaz öyle şey’ demişler, ‘Biz Sülük oğlanı şuncacıktan biliriz, hükümetimizin kapı itidir ve de dostuna dost, düşmanına düşman kuludur’ demişler” (Tahir, 2008: 177).

Kemal Tahir romanlarının bu çalışma kapsamında ele alınmayan, ancak müstakil bir çalışmanın konusu olmuş/olabilecek bir boyutu olan kadın karakter⁴lerin konumu bu eserinde değinmeden

⁴ Kemal Tahir’in kadın karakterleri iyi ve kötü kadınlar tipolojisi üzerinden değerlendirilebilir. Birçok açıdan sorunlu bulunabilecek bu ikili

geçilemeyecek derecede önemli bir role sahiptir⁵. Daha önce de ifade edildiği üzere, iktidar sahipleri arasındaki gerilimin dinmesi için evlilik seçeneğine başvurulmasıyla başlayan cinselliğin araç olarak kullanımı eser boyunca başka biçimlerde tasvir edilir. Bu ilişkiler erkekliğin, eserdeki çeşitli biçimde rol alan kadın karakterler üzerinden yeniden inşasını da izlemeye imkân verir.

Sonuç

Toplumcu gerçekçi edebiyat, Sovyetler Birliği'nde ortaya çıkmış olmasına karşın Türkiye'de edebiyat çevrelerinde oldukça erken bir dönemde karşılık bulmuştur. Bu akım, doğrudan bir aktarım şeklinde alınmamıştır. Edebiyat tartışmalarına bir hareket imkanı sağlayan toplumcu gerçekçilik, Türkiye'nin özgül koşullarını edebiyat üzerinden düşünmeyi mümkün kılmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde batılı fikirlerin doğrudan aktarıldığı bilinmektedir, toplumcu gerçekçilik bu anlayışın dışında kalmıştır.

Edebiyatın yerleşik bir kültür olarak var olmasının bunda önemli bir rolü vardır. Toplumcu gerçekçiliğe zemin oluşturan sol-sosyalist fikirler üzerine yapılan tartışmalar bir döneme damgasını vurmuştur. Bu tartışmalarda yerelin özgüllüğünün altını çizen tarafların toplumcu gerçekçiliğe de yaklaşımlarını yansıtmıştır. Anadolu coğrafyasının özgüllüğü vurgusu bu meselenin kalbidir.

Anadolu'da yaşanan koşulların toplumsal yapıda yarattığı farklılaşma, edebiyatta da toplumcu gerçekçiliği sahiplenen taraflarca üzerinde yoğunlukla durulan konuların başında gelir. Özgül ko-

---

gruplama elbette derinlikli bir çıkarım olmaktan uzaktır, yalnızca kabaca bir tespit yapmaya imkan sağlayabilir. İyi kadın olarak kurulan kadın karakterler (Bozkırdaki Çekirdek'te Emine, Devlet Ana'da Bacıbey), yiğit, güçlü, idealist, yer yer de eğitilmiş, aksiyon içinde kadınlar olarak resmedilir. Kötü kadın olarak kurulan karakterler ise (Sağırdere'de Ayşe, Büyük Mal'da ablaclar, hayat kadınları, Emey vs), cinselliğine düşkün, çıkarıcı, kocasını aldatan veya fuhuş yapan kadınlar olarak gösterilir.

⁵ Konuyla ilgili yapılmış ve yayınlanmamış bir yüksek lisans tezi için bkz. "Kemal Tahir'in romanlarında kadın kahramanlar", Hilal Doğan. <http://acikerisimarsiv.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/10004/219248.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim Tarihi: 3 Kasım 2021).

şulların yarattığı sorunlara özgül cevaplar verme arayışı, toplumsal yapı tartışmalarına rengini verdiği ölçüde edebiyata da dahil olmuş bir mefhumdur. Toplumcu gerçekçiliğin, Türkiye’de oturduğu zemin tam olarak burasıdır.

Kemal Tahir’in romancı kimliğinin dışında sosyal bilimlere katkısının altı çizilmelidir. Doğu ve Batı arasındaki ilişkinin tarihsel bir çatışma olarak görülmesinde önemli bir rol oynar. Bu bakımdan Baykan Sezer ile anılması ve anlaşılması gerekir. Baykan Sezer’in oldukça erken bir dönemden itibaren Kemal Tahir ile ilişkisi vardır. Bu ilişki bir himaye ilişkisi değil, bir etkileşimler alanı olarak tarif edilebilir. Baykan Sezer’in toplumu anlama biçimi ile Kemal Tahir’in analizlerindeki ortaklık bu ilişkinin dinamolarından biridir. Kemal Tahir, toplumun sorunlarıyla ilgili tespitlerinde çağdaşlarından ayrı bir noktada durur ve bu nokta, daha sonra dağılan takipçilerinden ziyade Baykan Sezer aracılığıyla ileri taşınır.

Kemal Tahir, sosyalizmle kurduğu ilişkiler bağlamında toplumcu gerçekçilikle de erken dönemde hemhal olmuştur. Toplumcu gerçekçi edebiyatın Türkiye’deki en önde gelen isimlerinden biri olan Kemal Tahir’in romanları, tarihsel olayları derinlemesine irdeler. Bu çalışma kapsamında ele alınan romanlarında, tarihsel kırılmaların Anadolu’daki yansımalarını okuyucuya sunar. Tarihsel bir izlek oluşturan ve bu izlek üzerinden bir fikir sunan Kemal Tahir romanları, birer edebiyat metni olmasının ötesinde tarihi birer kaynak vazifesi görmektedir. Sosyal ilişkileri ve tarihi olayları sunarken, dili, biçimi ve kurguyu incelikli olarak kullanmaktadır.

Kemal Tahir’i çağdaşları arasında başka bir konuma taşıyan en önemli nokta, Kemal Tahir’in, kendisine sunulan şemalar üzerinden Türk toplumunun anlaşılamayacağı yaklaşımındaki ısrarıdır. Türk toplumunun dönemin ana akım kavramları ile anlaşılamayacak kadar çok boyutluluğu, Kemal Tahir’in sadece bu yapıyı anlamayı değil, bu yapıyı dönüştürmeyi de kapsayan yaklaşımındaki altı çizilmesi gereken tespitlerinden biridir. Kendi dünya görüşünü de bu serüven içinde yeniden ve yeniden inşa eden Kemal Tahir, Türk toplumunun Batıcı yaklaşımlarla açıklanamayacak bir sosyalizm ile kurtulacağını ifade eder.

Son olarak belirtilmesi gereken en temel nokta toplumcu gerçekçiliğin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde ortaya konmuş bir kavramsallaştırma olduğunun altını çizmek gerekliliğidir. Vurgulanmak istenen, sosyalist bir ülkenin iç tartışmalarından hareketle yapılmış bir karşılaştırmanın sosyalist olmayan bir ülkede tam karşılığını bulmaktan ziyade, ülkenin koşullarını gözler önüne sermesi noktasında bir ihtiyaca karşılık gelmesidir. Bu açıdan SSCB'de yarattığı tartışmalarda toplumcu gerçekçiliğin sosyalizmi kendiliğinden gösterici bir anlayışla kullanılmaktayken, Kemal Tahir edebiyatında Anadolu'daki gerçekliğin sosyalizme uygunluğunu gösterme niyetinin olduğunu söylemek spekülasyon olsa da yanlış olmayacaktır.

Kaynakça

- Alver, A. (2014). *Türk Edebiyatında 1940'lı Yıllarda Yazılan Bazı Toplumcu Gerçekçi Romanların Emek-Sermaye Bağlamında Analizi*. Sdü Fen Edebiyat Fakültesi Sciences Sosyal Bilimler Dergisi Aralık 2014. Sayı: 33. Ss.129-152.
- Ayas.,G. (2010). *Kemal Tahir Ve Dostoyevski Üzerine Düşünceler*. Ed. K. Kayalı İçinde Bir Kemal Tahir Kitabı: Türkiye'nin Ruhunu Aramak. İstanbul: İthaki.
- Çağan, K. (2021). *Kemal Tahir'in İdeoloji. İktidar ve Yakın Tarihe Bakışı*. Kemal Tahir Kitabı. Ed. Öz. A. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi. 145-168.
- Dino, A. (1998). *Realizme Dair Notlar*. Haz. S. N. İleri. Yeni Edebiyat. Sosyalist Gerçekçilik. İstanbul: Scala Yayınları. 25-31.
- Eğribel, E. (2010). *Kemal Tahir 100. Yaşında*. Kemal Tahir 100 yaşında. Ed. Eğribel. E. ve Andı. M. F. TC Kültür ve Turizm Bakanlığı.19-24.
- Eğribel, E. (2010). *Kemal Tahir Düşüncesinin Dinamizmi: Sosyalizm. Batıcılığa Ve Doğu Sorunu*. Ed. Kayalı. K. Bir Kemal Tahir kitabı-Türkiye'nin ruhunu aramak. İstanbul: İthaki. 61-84.
- Eğribel, E. (2010). *Kemal Tahir'de Roman Ve Toplum Gerçeği Açısından Yöntem*. Kemal Tahir 100 yaşında. Ed. Eğribel. E. ve Andı. M. F. TC Kültür ve Turizm Bakanlığı.293-298.
- Eğribel, E. (2010). *Türk Romanı Ve Düşüncesinin Oryantalizm Ve Garbiyatçılığı İçselleştirme Biçiminden Kopmasının Önemi: Kemal Tahir Ve Doğu-Batı Çatışması*. Kemal Tahir 100 Yaşında. Ed. Eğribel. E. ve Andı. M. F. TC Kültür ve Turizm Bakanlığı. 481-504.
- Gümüş, M. (2021). *Kemal Tahir. Sosyalizm ve Devlet*. DBY Yayınları.
- Hikmet, N. (1993). *Kemal Tahir'e Mapushaneden Mektuplar*. İstanbul: Adam yayınevi.
- Hüküm, M. (2021). *Kemal Tahir Romanlarının Toplumsal Kaynakları*. Kemal Tahir Kitabı. Ed. Öz. A. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi.
- Kaciroğlu, M. (2016). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında (1923-*

- 1940) *Toplumcu-Gerçekçi Edebiyat Tartışmaları*. Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 1(2). 27-71.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2012). *Türk Sosyolojisinde Temalar (3) Doğu-Batı Çatışması*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Kayalı, K. (2010). *Bir Kemal Tahir Kitabı: Türkiye'nin Ruhunu Aramak*. İstanbul: İthaki.
- Kızılçelik, S. (2010). *Batı Kopyacılığında Kurtulmanın ve Kendi Gerçekliğimize Yönelmenin Ruhu Olarak Tek Yerli Fikir İkimiz: Kemal Tahir ile Baykan Sezer*. Kemal Tahir 100 Yaşında. Ed. Eğribel. E. ve Andı. M. F. TC Kültür ve Turizm Bakanlığı. 186-236.
- Kızılçelik, S. (2012). *Özgün Ve Yetkin Bir Sosyal Teorisyen Olarak Kemal Tahir*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Moran, B. (2001). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2: Sabahattin Ali'den Yusuf Atılgana*. İstanbul: İletişim.
- Moran, B. (2011). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3: Sevgi Soysal'dan Bilge Karasu'ya*. İstanbul: İletişim.
- Mutluay, R. (1973). *100 Soruda Çağdaş Türk Edebiyatı 1908-1972*. İstanbul: Gerçek.
- Oktay, A. (1986). *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları*. B/S/F Yayınları.
- Özçelebi, H. *Türk Edebiyatında Toplumcu Gerçekçi Eleştiri Anlayışının Temelleri*. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi: Edebiyat Bilimi ve Sorunları. ed. Dilek. Z. Vd. C. III. Ankara (2008): 1251-1275.
- Sezer, B. (2010). *Doğu-Batı Çatışması ve Marxisme*. Kemal Tahir 100 yaşında. Ed. Eğribel. E. ve Andı. M. F. TC Kültür ve Turizm Bakanlığı. 13-18.
- Şan, M. K. (2004). *Edebiyat Sosyolojisinin Tarihinden Basamaklar*. Ed. K. Alver İçinde Edebiyat Sosyolojisi. Ankara: Hece. 91-133.
- Tahir, K. (1989). *Notlar/sanat edebiyat 1*. Ed. Yazoğlu. C. İstanbul: Bağlam.
- Tahir, K. (1989). *Notlar/sanat edebiyat 2*. Ed. Yazoğlu. C. İstanbul: Bağlam.

Öznur Yılmaz Altun

Tahir, K. (1991). *Notlar/Roman Üzerine 2 Batı Çıkmazı*. Ed. Yazoğlu. C. İstanbul: Bağlam.

Tahir, K. (2007). *Sağırdere*. İstanbul: İthaki.

Tahir, K. (2008). *Büyük Mal*. İstanbul: İthaki.

Tahir, K. (2011). *Bozkırdaki Çekirdek*. İstanbul: İthaki.

Yeni Dergi. (1973). 9/105. İstanbul: De.